

Отримано: 11 листопада 2021 р.

Прорецензовано: 28 листопада 2021 р.

Прийнято до друку: 06 грудня 2021 р.

e-mail: NDovhopola@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2021-23(51)-81-88

Примостка Л. О., Соколовська Н. С. Економічна сутність та джерела виникнення операційного ризику в банку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острого : Вид-во НаУОА, грудень 2021. № 23(51). С. 81–88.

УДК: 336.7

JEL-класифікація: G 21

ORCID-ідентифікатор: <https://orcid.org/0000-0002-7131-2891>**Примостка Людмила Олександрівна,***доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри банківської справи та страхування
ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана»***Соколовська Наталя Станіславівна,***аспірантка кафедри банківської справи та страхування
ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана»***ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ДЖЕРЕЛА ВИНИКНЕННЯ ОПЕРАЦІЙНОГО РИЗИКУ
В БАНКУ**

Банківська діяльність постійно наражається на операційний ризик. Аналізуючи та узагальнюючи міжнародні та національні підходи до визначення економічної сутності операційного ризику, було розглянуто еволюцію зміни поглядів на операційний ризик та його вплив на банківську діяльність крізь призму вивчення світового досвіду. У результаті дослідження поглиблено економічну сутність операційного ризику, притаманний йому важко прогнозований та руйнівний характер впливу на банківську діяльність. Виділено чотири джерела виникнення операційного ризику. Визначено фактори та особливості операційного ризику в розрізі кожного джерела.

Перспективами подальших досліджень є врахування подій реалізації операційного ризику, значних в історії світової банківської практики, при формуванні дієвого інструментарію та ефективної системи управління операційним ризиком банку.

Ключові слова: банк, операційний ризик, джерела операційного ризику, фактори операційного ризику, управління операційним ризиком.

Примостка Людмила Александровна,*доктор экономических наук, профессор,
заведующая кафедрой банковского дела и страхования
ГВУЗ «КНЕУ им. Вадима Гетьмана»***Соколовская Наталья Станиславовна,***аспирантка кафедры банковского дела и страхования
ГВУЗ «КНЕУ им. Вадима Гетьмана»***ЕКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ И ИСТОЧНИКИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ
ОПЕРАЦИОННОГО РИСКА В БАНКЕ**

Банковская деятельность постоянно подвергается операционному риску. Анализируя и обобщая международные и национальные подходы к определению экономической сущности операционного риска, была рассмотрена эволюция изменения взглядов на операционный риск и его влияние на банковскую деятельность через призму изучения мирового опыта. В результате исследования углублена экономическая сущность операционного риска, присущий ему трудно прогнозируемый и разрушительный характер влияния на банковскую деятельность. Выделены четыре источника возникновения операционного риска. Определены факторы и особенности операционного риска в разрезе каждого источника.

Перспективами дальнейших исследований будет учет событий реализации операционного риска, значительных в истории мировой банковской практики, при формировании действенного инструментария и эффективной системы управления операционным риском.

Ключевые слова: банк, операционный риск, источники операционного риска, факторы операционного риска, управление операционным риском.

Luidmila Primostka,*Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Banking and Insurance
of Institution of higher education "KNEU named after Vadym Hetman"*

Natalia Sokolovska,

*Postgraduate student of the Department of Banking and Insurance
of Institution of higher education "KNEU named after Vadym Hetman"*

ECONOMIC ESSENCE AND SOURCES OF OPERATIONAL RISK IN THE BANK

Banking activities are constantly exposed to operational risk. Analyzing and summarizing international and national approaches to determining the economic essence of operational risk, the evolution of changes in views on operational risk and its impact on banking activity through the prism of studying world experience was considered. As a result of the investigation, the economic essence of operational risk has been deepened, its inherent difficult to predict and destructive nature of the impact on banking activities. Four sources of operational risk are identified. The factors and features of operational risk in the context of each source are determined.

Sources of operational risk are personnel (people), processes, systems and external events. Characteristic features of operational risk are the complexity of its assessment, measurement and forecasting. The manifestation with a delay in time, but with critical losses for a bank, is most inherent in the operational risk arising from the source people. The interrelation of operational risk with other risks is a feature that is inherent in all four sources of operational risk of a bank.

Prospects for further research may be taking into account the events of the operational risk implementation, significant in the history of world banking practice, to determine effective mechanisms and tools for managing such risk. This is the basis for building an effective operational risk management system and protecting banking activities from losses. Technological development and global transformation processes lead to the fact that operational risk management will become a key component of the risk management for every bank.

Keywords: bank, operational risk, sources of operational risk, operational risk factors, operational risk management.

Постановка проблеми. Глобалізація сучасної банківської діяльності з урахуванням впливу інформаційних та комунікаційних технологій, постійне ускладнення банківської діяльності регулятивними нормами, умовами проведення операцій та взаємопов'язаністю банківських процесів призводять до необхідності безперервного вдосконалення процесів управління ризиками, що мають різні зони формування та прояви. Це обумовлює практичну необхідність організації ефективної системи управління ризиками як одного з головних елементів корпоративного управління банківської діяльності. Роль операційного ризику в такому управлінні не варто недооцінювати.

Найбільш негативний вплив операційного ризику на банк проявляється у вагомих втратах (збитках), що можуть привести до неспроможності виконання банком зобов'язань (неплатоспроможності), втрати ліквідності та банкрутства. У зв'язку з цим особливого значення набуває вивчення джерел виникнення, факторів та особливостей операційного ризику.

Задля посилення контролю і застосування ефективних інструментів управління, а також передбачення та попередження збитків у власній діяльності банки мають враховувати набутий іншими фінансовими установами досвід. У цьому контексті за ефективного управління операційним ризиком та ризиками в цілому у суспільстві та банківській спільноті формується довіра та позитивне відношення до банку. Це забезпечує та зміцнює конкурентоспроможність банку. Зазначене обумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам визначення економічної сутності та джерел виникнення операційного ризику в рамках управління ним присвячено наукові праці як іноземних дослідників: Р. Коулман [1], Ліппольд і Ваніні [2], Хармансіз [3], Гроді [4], Аліни Міхаели Дімі [5] тощо – так і вітчизняних: Л. О. Примостка [6], О. С. Дмитрової [7], В. В. Лещенко [8], М. Р. Каджаєвої [9], Г. В. Євтушенко [10] та ін.

Мета і завдання дослідження: дослідити економічну сутність та джерела виникнення операційного ризику. Для досягнення вищезазначеної мети дослідження передбачає виконання таких завдань: поглибити економічну сутність операційного ризику з урахуванням згубності втрат від його реалізації; проаналізувати світовий досвід реалізації подій операційного ризику з надто значними втратами (збитками); вивчити джерела та фактори операційного ризику, його особливості та ступінь негативного впливу на банківську діяльність.

Виклад основного матеріалу. Відомий американський юрист Д. Хертц у 1919 р. висловив таку думку: «Непередбачуваність і ризик – головна складність і головний шанс бізнесу» [11]. Ці слова безспірно актуальні сьогодні. Серед усіх видів ризиків, на які наражаються банки під час здійснення своєї діяльності, операційний ризик може проявитися як найбільш руйнівний, найскладніший для передбачення його реалізації та пов'язаних з ним втрат. Сотні і тисячі прогнозів не здатні повною мірою виключити непередбачуваність ризику, його невизначеність та випадковість. Особливо це характерно для операційного ризику, що пронизує банківську діяльність, яка здійснюється в рамках процесів фінансової глобалізації та руху капіталів на міжнародному рівні, концентрації банками значних обсягів активів та зобов'язань.

Посилення ролі продажу банківських продуктів та послуг дистанційно під тиском світової пандемії, діджиталізація в рамках цифрової трансформації суспільства та економіки України підвищують вплив операційного ризику на банки. І все вищезазначене на тлі дії національних та міжнародних регуляторних норм, які вимагають від банків забезпечити та підтримувати капітал на належному рівні.

Чи не вперше в нормативній практиці українського законодавства із впровадженням посиленого ризик-орієнтованого підходу Національним банком України з 2018 р. поглиблюється увага до операційного ризику. Це знайшло прояв у визначенні його як суттєвого ризику для банків. Крім того, відбулася регламентація чітких вимог щодо управління операційним ризиком, зокрема ідентифікації, вимірювання, оцінки, контролю та звітування. Вимоги закріплені у Положенні про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах, затвердженому постановою Правління Національного банку України від 11.06.2018 № 64 (далі – Положення 64) [12, Розділ VI].

Варто зазначити, що до 2018 р. операційний ризик в національному законодавстві був недооцінений. Управлінню таким ризиком наділялася другорядна роль на тлі інших ризиків. В банках з іноземним капіталом – відповідно до вимог іноземного материнського банку, що узгоджувалися з міжнародними вимогами. В банках з виключно національним капіталом система управління операційним ризиком розвивалася повільно.

Будь-яка діяльність, включаючи банківську, спрямована на отримання та максимізацію прибутку. Один з найвпливовіших теоретиків менеджменту ХХ ст. П. Друкер висловлював таку думку: «Коли ви бачите успішний бізнес, це означає, що хтось колись прийняв сміливе рішення» [11]. Неможливо з цим не погодитись. За сучасних умов світового функціонування банківське середовище наскрізно пронизане ризиками. Втрати від операційного ризику, як правило, походять від слабкого управління, від недосконалості процесів, неефективної системи контролю в рамках здійснення таких процесів, від збоїв в роботі інформаційних систем, від аутсорсингу нестратегічної діяльності та від зовнішніх факторів.

Всі факти недооцінки суттєвості операційного ризику та значущості його можливого впливу на банківську діяльність позаду. Підхід до управління таким ризиком перейшов на якісно новий рівень. Це дуже важливо, оскільки операційний ризик може в одну мить поставити під загрозу або знищити банківську діяльність, побудовану десятиліттями. Історичний досвід включає великомасштабні операційні збої та помилки, які пов'язані зі значними фінансовими і матеріальними втратами для банків. Світова практика має неодноразові підтвердження, що ігнорування таких збоїв та помилок може привести навіть до дефолту банківського бізнесу.

У широкому розумінні події операційного ризику трапляються скрізь. Травми, отримані внаслідок дизайну сходинок банківської установи, або недосконалість архітектурного / інженерного рішення щодо зведення банківської будівлі, яка зруйнувалася та призвела до значних людських жертв, будуть проявами реалізації операційного ризику [1, с. 1]. Управління операційним ризиком відіграє важливу роль в пом'якшенні його наслідків.

Управління операційним ризиком поглинає капітал та, ведучи до убезпечення банківського бізнесу, безпосередньо не приносить прибутку. Значні витрати в банківській діяльності часто можуть припадати на планування безперервності діяльності, підготовку до захисту від випадків тероризму, хакерських атак, природних стихійних лих тощо.

Операційні ризики класифікувалися спочатку як загальнодоступні «Інші ризики». Передумовами для початку виділення операційного ризику з-поміж інших банківських ризиків послужили великомасштабні події операційного ризику. У 2001 р. «Базель II», який виклав нормативну базу щодо операційного ризику в міжнародній банківській діяльності, дав загальновизнане визначення операційного ризику [13, с. 140]. «Нова Базельська угода про капітал» була вперше сформульована в пропозиціях у 1999 р., випущена в 2001 р. та набрала чинності в 2007 р. В рамках цієї угоди операційний ризик був інтегрований у так званий Компонент 1, що передбачає його включення до розрахунку загального розміру капіталу банків [5]. Базель II був рушійною силою розвитку управління операційним ризиком, пошуком належного вимірювання ризику та вимогами прозорості через розкриття інформації [13].

Одночасно із переглядом мінімальних стандартів капіталу Базель II встановив новий мінімальний стандарт капіталу для операційного ризику. Це забезпечило менші вимоги до капіталу для банків із посиленням управління ризиками та зменшення експозиції операційного ризику [5, с. 365].

Одним із нововведень, запропонованих Базелем II, є визначення операційного ризику як «ризиків прямої або непрямої втрати внаслідок неадекватних або невдалих внутрішніх процесів, людей та систем або від зовнішніх подій» [13]. Цей підхід відповідає іншим думкам, які розглядають операційний ризик як пов'язаний з проблемами точної обробки, врегулювання та прийняття або здійснення торгових поставок в обмін на готівку [1, с. 5]. Ліппольд і Ваніні у 2003 р. визначили операційний ризик як ризик, з яким

банк стикається у виробництві та наданні послуг своїх клієнтів [5, с. 365]. Однак операційний ризик – це термін, який має різноманітне значення в банківській галузі. Для внутрішніх цілей банки можуть формувати власні визначення з урахуванням розміру банку, досвіду, складності діяльності в економіці, всього спектру подій операційного ризику та збитків банку. Збитки впливають із дій, що проводяться (або нехтуються) у діяльності банку. Харманзіс у 2002 р. визначив, що більшість операційних збитків спричинені помилками обробки транзакцій [5, с. 365; 3]. Гроді та інші у 2005 р. зазначили, що такі втрати є наслідком людської помилки, недотримання або неадекватності/неналежності процедур [5, с. 365–366; 4].

Підходи до тлумачення економічної сутності операційного ризику наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Підходи до тлумачення економічної сутності операційного ризику

Джерело	Зміст поняття «операційний ризик»
Базельський комітет [13]	Ризик втрати, спричиненої неадекватними або невдалими внутрішніми процесами, людьми, системами або зовнішніми подіями.
Положення 64 [12]	Імовірність виникнення збитків або додаткових втрат або недоотримання запланованих доходів унаслідок недоліків або помилок в організації внутрішніх процесів, навмисних або ненавмисних дій працівників банку або інших осіб, збоїв у роботі інформаційних систем банку або внаслідок впливу зовнішніх факторів. Операційний ризик включає юридичний ризик, однак має виключати ризик репутації та стратегічний ризик.
С. О. Дмитрова розглядає операційний ризик за джерелами ризику згідно з Базелем II [7]	<p>Ризик персоналу Людський фактор може бути джерелом ризику внаслідок дії конкурентів, таємниці, конфіденційності, що можуть породжувати невизначеність знань про об'єкт керування (ризик вивчення) або помилкової дії менеджера чи оператора (ризик дії), конфліктів.</p> <p>Технологічний ризик Пов'язаний з використанням у діяльності банку технічних засобів, високотехнологічного обладнання та технологій. Цей вид ризику породжується помилками в застосуванні комп'ютерних програм, у математичних моделях, формулах і розрахунках.</p> <p>Системний ризик Пов'язаний зі зміною цін на акції, їх прибутковістю, поточним і очікуваним відсотком по облигаціях, очікуваними розмірами дивіденду і додатковим прибутком через ринкові коливання.</p> <p>Ризик зовнішнього середовища Безпосередньо не пов'язаний з діяльністю банку чи його партнерів, а визначається впливом великої кількості політичних, економічних, демографічних, соціальних та інших факторів.</p>
В. В. Лещенко [8]	Потенційний ризик для банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів оброблення інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контрольованості і безперервності роботи.
М. Р. Каджаєва [9]	Ризик, що виникає у зв'язку: невідповідності внутрішнього порядку та процедури проведення банківських операцій та інших угод характером і масштабами діяльності кредитної організації або вимогам чинного законодавства; порушенням цих вимог службовцями кредитної організації або іншими особами (внаслідок некомпетентності, ненавмисних / навмисних дій, а також бездіяльності); нерозмірністю функціональних можливостей застосовуваних кредитною організацією інформаційних, технологічних та інших систем або їх відмов (порушень функціонування); впливом зовнішніх подій.
Г. В. Євтушенко [10]	Визначається під категорією «операційно-технологічний ризик» як «потенційний ризик для існування банку, пов'язаний з недосконалим корпоративним управлінням, використанням застарілих інформаційних технологій і процесів оброблення інформації, що створюють можливі збої в системі роботи банку»
Фінансова енциклопедія [14]	Операційний ризик узагальнює невизначеності та небезпеки, з якими стикається компанія, намагаючись здійснювати свою повсякденну ділову діяльність.

Джерело: узагальнено автором на основі [7; 8; 9; 10; 12; 13; 14].

Слід також зазначити, що у міжнародних фінансах виділяють операційний валютний ризик. Цей ризик розглядають як можливість недоотримати прибуток або понести збитки внаслідок безпосереднього впливу змін валютного курсу на очікувані потоки грошових коштів. Експортер, який одержує іноземну валюту за проданий товар, несе збитки від зниження курсу іноземної валюти щодо національної, тоді як імпортер несе збитки від підвищення курсу іноземної валюти щодо національної [15].

Економічна сутність операційного ризику найкраще проявляється через загрозу непередбачуваності значних втрат від його реалізації. 1995 р. відзначився банкрутством англійського банку Barings з 233-річною історією через реалізацію операційного ризику [1, с. 4]. Дії трейдера Н. Лісона, що, маючи

контроль над бек-офісом, здійснював несанкціоновані операції з ф'ючерсними контрактами та приховував відповідні збитки в обліку, призвели до збитків банку в розмірі 1,4 млрд дол. США (вдвічі перевищили власний капітал Берінгз). Вкладники втратили близько 4 млрд дол. США, а Берінгз було оголошено банкрутом. Його придбала голландська страхова група ING за 1 англ. фунт стерлінгів. До таких наслідків привела діяльність не лише однієї особи. Сприятливі умови виникнення такої ситуації були створені в значній мірі через помилки у побудові бізнес-процесів. Старовинний банк зазнав краху через відсутність ефективної управлінської інфраструктури [7, с. 5; 16].

Англійський вчений Р. Коулман у власній публікації наголошує, що увага громадськості повертається до операційного ризику, коли виникають нечасті, але високо наслідкові події [1, с. 3]. Так, наприклад, база даних щодо подій операційного ризику (OpVar Fitch) лише з 1978 р. по 2005 р. включала майже 500 подій реалізації операційного ризику в США, збитки за якими перевищили 10 млн дол. [1, с. 2]. Зібрані дані про втрати (LDCE – Loss Data Collection Exercise) за 2004 р. налічували більше 100 подій в США, де втрати становили 100 млн дол. і більше [1, с. 2]. Усі свідчення проявів подій операційного ризику підтверджують їх значну екстремальність та надто руйнівний характер.

Міжнародний банк кредиту та комерції закрито в 1991 р. після виявлення збитків на загальну суму понад 1 млрд дол. США, накопичених та прихованих від аудиторів та контролюючих органів [1, с. 2].

Пруденціальна страхова компанія Америки у 1995 р. виплатила 2 млрд дол. США в рамках судового позову за навмисне введення в оману покупців протягом 13 років (до 1995 р. включно) [1, с. 2].

У грудні 2002 р. у Великобританії один із залучених страховиків, Е. Лайф, був оштрафований на рекордний 1 млн фунтів стерлінгів за введення в оману покупців пенсійними планами для більш ризикованих та менш вигідних ринкових схем фінансування. В результаті виплачено 160 млн фунтів стерлінгів компенсації 45 000 страхувальникам [1, с. 2].

В банку Societe Generale трейдер Ж. Керв'ель відповідав за хеджування позицій інших трейдерів. Ним були відкриті позиції по ф'ючерсам на 50 млрд євро (в 1,5 рази більше за капіталізацію банку). Для цього трейдер використав досвід з обліку та контролю трейдерських операцій, набутий під час роботи у бек-офісі. У 2007 р. (через рік після відкриття) позиції виявлено та негайно закрито зі збитками, які зросли до 7 млрд дол. буквально за кілька днів [17].

Світова фінансова криза 2007–2009 рр. розпочалася з кредитного тріску, захоплення ринків 9 серпня 2007 р. слідом за проблемами, створеними за рахунок іпотечного кредитування під заставу в Сполучених Штатах. Це був результат перевантаження ринку дешевими запозиченнями з розвантаженим боргом, застрахованим від дефолту. Страховики у преміум-цінах не врахували, що вартість майна може впасти з наступними дефолтами по погашенню іпотеки. Операційний ризик проявився у відсутності належної ретельності: кредиторів в частині перевірки платоспроможності боржників іпотечних кредитів, покупців боргу аналогічно по відношенню щодо іпотек, а страховиків – у прийнятті ризику дефолту. Погані бізнес практики призвели до поширення кризи від страховиків, неспроможних покрити іпотечні дефолти, до банків, які видали кошти, та до домогосподарств, які втратили свою нерухомість [2, с. 3].

В сучасній теорії та практиці банківського ризик-менеджменту важливо враховувати джерела виникнення (у світовій практиці виділяють чотири джерела), фактори та особливості операційного ризику (рис. 1).

Враховуючи різноманітну природу та неоднозначність операційного ризику, виділимо особливість операційного ризику банку, притаманну для усіх чотирьох джерел. Це взаємопов'язаність з іншими ризиками через реалізацію операційного ризику одночасно/на тлі інших ризиків (кредитного, ліквідності, ринкового тощо) та взаємодоповнюючий характер впливу.

Управління операційним ризиком не є нововведенням у банківській діяльності. Це завжди було важливим для банків, оскільки спрямоване на забезпечення належної якості банківських продуктів і послуг, включаючи запобігання шахрайству, підтримку цілісності контролів, безперервності функціонування систем, зменшення помилок в обробці транзакцій тощо.

Відносно новим є погляд на управління операційним ризиком як на комплексну систему. Виявити та оцінити операційний ризик, його джерела і фактори, врахувати особливості є завданням не наскільки складним. Ускладнює прогнозування, моделювання та вимірювання чутливості банку (стрес-тестування) до подій операційного ризику те, що втрати можуть впливати на фінансову стійкість та виникають в результаті складного поєднання подій.

Сучасна система ризик-менеджменту має не лише включати інструментарій управління таким ризиком відповідно до вимог законодавства України та міжнародних вимог, але й бути перевірена досвідом із посиленням відповідних заходів щодо підвищення ефективності управління операційним ризиком, удосконалення методів його оцінки, що дасть змогу оптимізувати вплив операційного ризику на банківську діяльність.

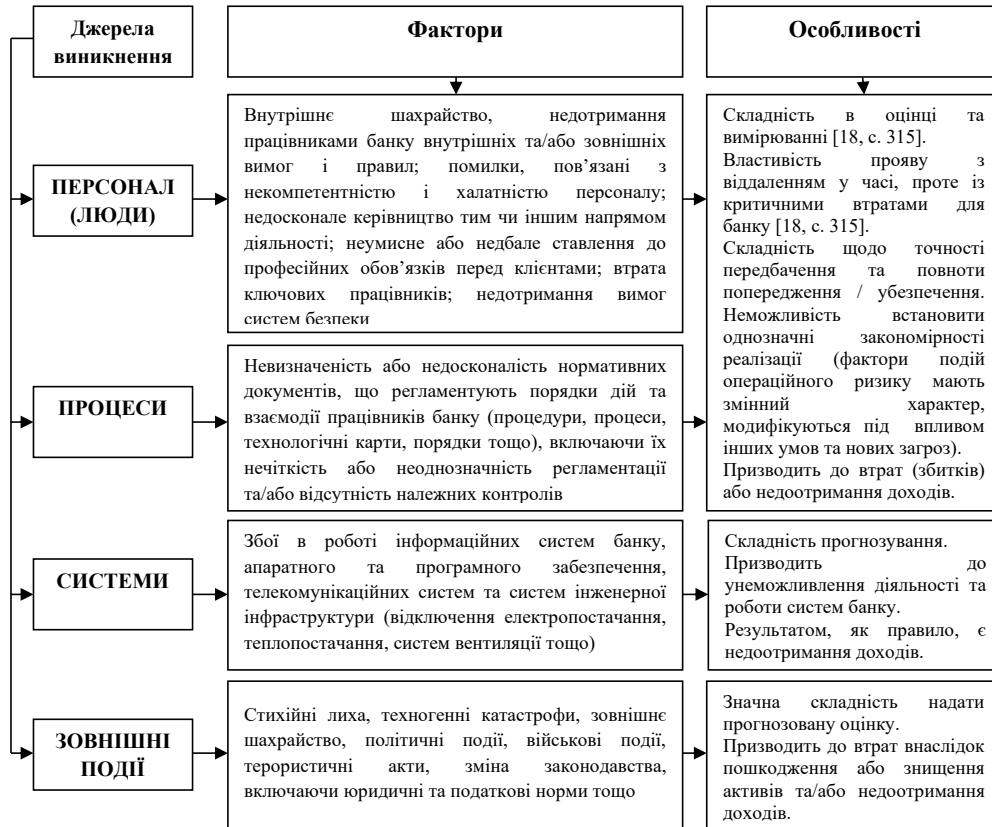

Рис. 1. Джерела, фактори та особливості операційного ризику

Джерело: авторська розробка, узагальнено з урахуванням джерела [18].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можемо узагальнити, що операційний ризик – це ймовірність виникнення втрат (збитків) або недоотримання запланованих доходів банку внаслідок прояву факторів, що виникають з таких джерел: навмисні або ненавмисні дії працівників, збої інформаційних систем, недосконалість внутрішніх процесів банку, у тому числі через відсутність належно організованого контролю або внаслідок впливу зовнішніх факторів.

Специфіка операційного ризику для банківської діяльності полягає в тому, що цей ризик супроводжує банк протягом усієї діяльності, пронизує усі її аспекти, притаманний будь-якому етапу життєвого циклу. Також характерною специфікою є те, що операційний ризик, як правило, проявляється одночасно з іншими банківськими ризиками (кредитним, ліквідності, ринковим тощо), впливає на банк в тандемі з ними, а це в загальному лише посилює негативний характер та економічний ефект впливу операційного ризику.

Операційний ризик важко прогнозований та має загрозливий вплив на діяльність банку. Він несе загрозу для діяльності банку у кожен мить його функціонування та в разі може принести банку значущі втрати (збитки) або ж привести до дефолту. Втрати від його реалізації непередбачувані і характеризуються більшою невизначеністю, ніж втрати від інших банківських ризиків. У зв'язку з цим операційний ризик неможливо повністю уникнути та звести до нуля, але такий ризик можна мінімізувати та пом'якшити його негативний вплив на банк з використанням ефективних заходів управління. Емпіричний аналіз економічної сутності операційного ризику, його джерел, факторів і особливостей, ґрунтуючись на світовому досвіді, здійснено для врахування у формуванні дієвого управління цим видом ризику.

Операційний ризик не можна ігнорувати, особливо в банківській діяльності. Управління операційним ризиком починається з розуміння важливості і необхідності управляти ним на рівні кожного працівника банку.

Література:

1. Ронді Коулман. Операційний ризик. 2011. URL: <https://www.researchgate.net/publication/227576075> (дата звернення: січень 2011).

- Rodney Koleman (2011). Operational Risk. < <https://www.researchgate.net/publication/227576075> > (2011, January).
2. Лейппольд М., Ваніні П. (2003). Кількісна оцінка операційного ризику. *Журнал ризику*. 2003. № 8. С. 1.
- Leirpold, M., and Vanini, P. (2003). The quantification of operational risk. *Journal of Risk*. (2003, November 3), 8, 1.
3. Харманціс Ф. Управління операційним ризиком у фінансових послугах та Нова Базельська угода, робочий документ. *Технологічний інститут Стівенса*. 2002.
- Harmantzis, F. (2002). Operational Risk Management in Financial Services and the New Basel Accord, working paper. *Stevens Institute of Technology*. (2002)
4. Гроді А. Д., Гарманціс Ф. К., Капле Г. Дж. Операційні ризики та довідкові дані: вивчення витрат, вимог до капіталу та зменшення ризику. *Технологічний інститут Стівенса, Хобокен, Нью-Джерсі*. 2005.
- Grody, A. D., Harmantzis, F. C. and Kaple G. J. (2005). Operational Risk and Reference Data: Exploring Costs, Capital Requirements and Risk Mitigation. *Stevens Institute of Technology, Hoboken, NJ*. (2005).
5. Аліна Міхаела Діма. Інструменти оцінки операційного ризику для якісного управління в надання банківських послуг. *Економічний амфітеатр*. 2009. С. 364–372.
- Alina Michaela Dima. (2009) Operational risk assessment tools for quality management in the provision of banking services. *Amfiteatru Economic*. (2009), 364–372.
6. Примостка Л. О. Банківські ризики. Теорія та практика управління : монографія. Київ : КНЕУ, 2008.
- Primostka L.O. (2008). *Bankivsky risiki. Teoria ta praktika upravlinnya*: monografiia. [Banking risks. Management theory and practice]. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian]
7. Дмитрова О. С. Моделювання оцінки операційного ризику комерційного банку : монографія. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010.
- Dmitrova O.S. (2010). *Modeluvannya otsinky operatsiynogo risiku: monografiia* [Modeling of operational risk assessment of a commercial bank]. Sumy: GHEI "UABS NBU". [in Ukrainian]
8. Лешченко В. В. Державне регулювання банківської діяльності в Україні: нагляд на основі оцінки ризиків. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej18/PDF/23.pdf>.
- Leshchenko V.V. *Dergavne reguluvannya bankivskoi diyalnosti v Ukraini: naglyad na osnovi otsinki rizikov* [State regulation of banking in Ukraine: supervision based on risk assessment]. < <http://academy.gov.ua/ej/ej18/PDF/23.pdf> > [in Ukrainian]
9. Каджаєва М. Р. Банківські операції : навч. для студ. середовищ. проф. навч. закладів. Москва : Видавничий центр «Академія», 2008.
- Kajajeva M.R. (2008). *Bankivski operatsii: navch. dlya stud. seredovysch prof. navch. zakladiv*. [Banking operations: textbook for students. environments. prof. Education institutions] 4th ed., P. – Moscow: Publishing Center "Academy" (2008).
10. Євтушенко Г. В., Бабошко А. І., Бушля Д. І. Операційні ризики в системі банківської діяльності та нові шляхи їх попередження. *Глобальні та національні проблеми економіки. Збірник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського*. 2015. № 5. С. 396–400.
- Yevtushenko GV, Baboshko AI, Bushlya DI (2015). *Operatsiyni risiki v sistemi bankivski diyalnosti ta novi shlyahi ih poperedzhennya*. [Operational risks in the banking system and new ways to prevent them. Global and national economic problems]. *Zbirnik Mykolaivskogo natsionalnogo universitetu im. V.O. Suhomlinskogo*. [Collection of Mykolayiv National University named after V.O. Sukhomlinsky]. (2015), 5, 396 – 400. [in Ukrainian]
11. 18 цитат відомих людей про ризиковані рішення. URL: <https://bizua.org/673/18-citat-vidomix-lyudej-pro-rizikovani-rishennya>.
- 18 tsytat vidomykh lyudey pro ryzykovani rishennya. [18 quotes from famous people about risky decisions]. < <https://bizua.org/673/18-citat-vidomix-lyudej-pro-rizikovani-rishennya> > [in Ukrainian]
12. Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах: Постанова Правління НБУ від 11.06.2018 № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text>.
- Polozhennya pro orhanizatsiyu systemy upravlinnya ryzykamy v bankakh Ukrayiny ta bankivsk'kykh hrupakh: *Postanova Pravlinnya NBU vid 11.06.2018 № 64*. [Regulations on the organization of the risk management system in banks of Ukraine and banking groups: Resolution of the Board of the NBU dated 11.06.2018 № 64]. < <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text>. > [in Ukrainian]
13. Базельський комітет з банківського нагляду. *Базель III: глобальна нормативна база для більш стійких банків і банківських систем*. 2011. URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>.
- Basel Committee on Banking Supervision (2011). *Basel III: a Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems*. < <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>. >
14. Що таке операційний ризик? Фінансова енциклопедія. URL: http://ua.nesrakonk.ru/operational_risk.
- Shcho take operatsiynnyy ryzyk? *Finansova entsyklopediya*. [What is operational risk? Financial encyclopedia]. < http://ua.nesrakonk.ru/operational_risk > [in Ukrainian]
15. Рогач О. І. Міжнародні фінанси. Операційний ризик : підручник для студентів. URL: <http://westudents.com.ua/glavy/99184-operatsyniy-rizik.html>.
- Rogach O.I. *Mizhnarodni finansy. Operatsiynnyy ryzyk. Pidruchnyk dlya studentiv* [International Finance. Operational risk. Textbook for students.] < <http://westudents.com.ua/glavy/99184-operatsyniy-rizik.html> > [in Ukrainian]
16. Історія банкрутства банку Barings. Електронна бібліотека освітньої літератури (2018–2021). URL: <http://lua.pp.ua/3/213705.html>.

Istoriya bankrut-stva banku Barings. Elektronna biblioteka osvith'oyi literatury. [Bankruptcy history of Barings Bank. Electronic library of educational literature] (2018-2021) < <http://ua.pp.ua/3/213705.html> >

17. Історія одного трейдера, або Як стати всесвітньо відомим. Фондові перегони. Економічна правда. 2008. URL: <https://funds2007.epravda.com.ua/publications/47a0604041a65/>.

Istoriya odnogo treydera, abo Yak staty vsesvith'no vidomym. Fondovi perehony. [The story of a trader, or How to become world famous. Stock race]. *Ekonomichna pravda.* [Economic truth]. (2008). < <https://funds2007.epravda.com.ua/publications/47a0604041a65/> >

18. Сівкова К. Операційний ризик банку – методи та інструменти управління. *Європейський журнал економіки і менеджменту.* 2019. С. 314–319.

K. Sivkova. (2019). Operatsiynyy ryzyk banku – metody ta instrumenty upravlinnya [Bank operational risk – management methods and tools]. *Yevropeys'kyy zhurnal ekonomiky i menedzhmentu European Journal of Economics and Management?* 314–319.